

TOPLUMSAL ATMOSFER BAĞLAMINDA TÜRK SINEMASINDA YOKSULLUK VE HAYALLER ¹

POVERTY AND DREAMS IN TURKISH CINEMA IN THE CONTEXT OF SOCIAL ATMOSPHERE

Dr. Anıl Kaan UÇAR

Ordu Üniversitesi, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü Öğretim Elemanı, Ordu/Türkiye

ÖZET

Yoksulluk ve hayallerin toplumsal atmosfer çerçevesindeki değişimine odaklanan bu çalışmada yoksulluğun kavramsal tanımlamalarından hareketle yoksulluk olgusuna çok boyutlu ve disiplinlerarası bir şekilde yaklaşılmasının altı çizilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin neoliberal ekonomik sistemi benimsemesine vurgu yapılarak bu sistemin sinemadaki yansımaya odaklanılmıştır. Bu noktadan hareketle 1980'li ve 2000'li yıllar çerçevesinde Yoksulluk ve Türk sineması ilişkisine de değinilmiştir. Çalışma kapsamında araştırma nesnesi olarak At (1981) ve Kara Köpekler Havlarken (2009) filmleri seçilmiştir. Çalışmada rant ve soylulaştırma pratiklerinin yaygınlaştığı 2000'li yıllara denk düşen Kara Köpekler Havlarken filmi ile 24 Ocak 1980 Kararlarının hemen sonrasına karşılık gelen 1981 yapımı At filmi eleştirel söylem çözümlemesi ile değerlendirilmiştir. Eleştirel söylem çözümlemesinin makro ve mikro başlıkları çerçevesinde filmlerin künyeleri, öyküleri, öne çıkan sözcük ve cümleleri toplumsal atmosfer, yoksulluk ve hayaller bağlamında yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda 1980'li ve 2000'li yıllardaki yoksulluk anlatısı ve yoksulların hayallerinin farklı pratiklere ve söylemlere evrilmiş olduğu tespit edilmiş ve bu durum toplumsal atmosfer bağlamında yaşanan dönüşüm ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal atmosfer, Neoliberalizm, Yoksulluk, Hayaller, Türk sineması

ABSTRACT

In this study, which focuses on poverty and the change of dreams in the social atmosphere, it is emphasized that multicultural and interdisciplinary approach to the phenomenon of poverty is based on conceptual definitions of poverty. Emphasizing the adoption of neoliberal economic system in Turkey it has focused on the study of the cinema reflected this system. From this point of view, the relationship between poverty and Turkish cinema was also mentioned in the 1980s and 2000s. In the study, At (1981) and Kara Köpekler Havlarken (2009) were selected as the research object. In this study, the Kara Köpekler Havlarken film, which coincided with the 2000s when rent and gentrification practices became widespread, and the film At made in 1981, which was immediately after the January 24, 1980 decisions, were evaluated with critical discourse analysis. Within the framework of the macro and micro titles of critical discourse analysis, the titles, stories, prominent words and sentences of the films were interpreted in the context of social atmosphere, poverty and dreams. As a result of the research, it was determined that the narrative of poverty and the dreams of the poor evolved into different practices and discourses in the 1980s and 2000s and this situation was associated with the transformation in the context of social atmosphere.

Key Words: Social atmosphere, Neoliberalism, Poverty, Dreams, Turkish cinema

1. GİRİŞ

Yoksulluk, ekonomi çerçevesinde çeşitli tanımlamalarla beraber ele alınan bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Ancak bireyci bir anlayışla tüketim kültürünün hegemonyasını sağlamlaştıran neoliberal sistem içerisinde yoksulluk, ekonomik tanımların ötesine ulaşmıştır. Dolayısıyla neoliberalizm ile birlikte yoksulluk, rakamların ve istatistiki verilerin ötesinde ele alınması gereken bir mesele haline gelmiştir.

Türkiye özelinde 24 Ocak 1980 Kararları, neoliberal sisteme entegre sürecine girilmesi noktasında önemlidir. Ancak 1990'larda ekonomi-politik ve toplumsal gerginlik hatlarının oluşması bu uyum sürecini kesintiye uğratmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin tam anlamıyla neoliberal piyasa şartlarını

¹ Bu çalışma; *Yoksulluk ve Hayaller: Toplumsal Atmosferin Aktarıcısı Olarak Sinema* isimli doktora tezinden çıkarılarak 21-22 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen 4. Sosyoloji ve Ekonomi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ikame etmesi 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda kentsel çerçevede oluşan rant ekonomisi, yoksulluk olgusunu ekonomik verilerin ötesinde özne odaklı bir merkeze yerleştirmiştir.

Neoliberalizmin toplumsalın tüm katmanlarına sızdığı 2000'li yıllar tüketim odaklı bir yaşam tarzı inşa ederken yoksulluğu, yoksulu ve onun söylem ve hayallerini de değiştirmiştir. Dolayısıyla 1980'lerdeki yoksulluk, 2000'li yıllara gelindiğinde çok çeşitli boyutlarda değerlendirilmesi gereken bir olguya dönüşmüştür. Toplumsal atmosfer bağlamında yaşanan bu değişimi Türk sineması çerçevesinde ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma; 24 Ocak Kararlarının henüz alındığı sürece denk düşen 1981 yılına ait At filmi ile neoliberal rant ekonominin sınırlarının genişlediği 2009 yılına denk düşen Kara Köpekler Havlarken filmlerinin anlatısına odaklanmıştır. Neoliberalizm ile yaşanan toplumsal dönüşümü, değişen yoksulluk olgusunu ve hayalleri Türk sinemasının sınırları içerisinde göstermeyi amaç edinen bu çalışma, At ve Kara Köpekler Havlarken adlı filmleri eleştirel söylem çözümlemesi ile değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda Türk sineması çerçevesinde 1980'li ve 2000'li yıllardaki yoksulluk anlatısı ve yoksulların hayallerinin farklı pratiklere ve söylemlere evrilmiş olduğu tespit edilmiş ve bu durum toplumsal atmosfer bağlamında yaşanan dönüşüm ile ilişkilendirilmiştir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünya Bankasına göre yoksulluk, günlük 1 \$ ya da 2 \$'ın altında bir gelire yaşamını idame ettirmek zorunda olma durumu olarak tanımlanmıştır (Es ve Güloğlu, 2004: 82). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamaktadır. Dar anlamda yoksulluğu, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu olarak tanımlarken, geniş anlamda yoksulluğu ise, gıda, giyim ve barınma gibi olanakların yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma durumu olarak ele alarak, mutlak ve görel yoksulluk tanımlamaları çerçevesinde hareket etmektedir (Ensari, 2010: 9). Mutlak yoksulluk, yaşamını devam ettirebilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması olarak tanımlanmaktadır (Şenses: 2006, 62-63).

Bir diğer yoksulluk ölçüm biçimi de görel yoksulluk olgusudur. Bu yoksulluk türü ise; bireyin veya bir grubun yaşam düzeyinin kendisinden daha yüksek gelire sahip bir grubun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya konmasıdır (İnsel, 2001: 65). Ancak maddi ihtiyaçları temel alan bu tür yoksulluk tanımlamaları, sosyal ve duygusal ihtiyaçları göz ardı etmektedir. Lever'in yoksulluk üzerine gerçekleştirdiği *The Subjective Dimensions of Poverty: A Psychological Perspective* (2007) isimli çalışması yoksulluğun gelir düzeyinden daha soyut noktalara eriştiğini göstermektedir. Bu araştırmada yoksulluk; yetersizlik, kıtlık, sınırlılık, açlık, mutsuzluk, tatminsizlik, para ve ihtiyaçlar gibi farklı kavramları içeren bir biçimde tanımlanmıştır. 1997 yılında yayımlanan *İnsani Gelişim Raporu*'nda yer alan ve insani yoksulluk olarak isimlendirilen yoksulluk yaklaşımı, insanca yaşam için ve temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel olanaklara da sahip olmanın gerekliliğine dayanmaktadır. Buradan hareketle 2016 yılında güncellenen *İnsani Gelişim Raporu*'nda çok boyutlu bir yoksulluk tanımlaması yapılarak toplumsal alanda yer alamayan ve dışlanmaya maruz kalan her kesim yoksul olarak ele alınabilmektedir (www.tr.undp.org). Dolayısıyla sadece istatistiki verilerle ele alınan yoksulluk sorunu toplumsalı teğet geçmektedir.

Tüm bunların ışığında yoksulluk çok boyutlu bir tanıma ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle yoksulluk; aç, işsiz ve evsiz kalmaktır. Ayrıca yoksulluk, hasta olunca doktora, eğitim alabilmek için de okula gidememektir. Toplumsal bir güçsüzlük hali olarak yoksulluk, kendini ifade edememek ve gelecek endişesi taşımaktır (Kule ve Es, 2005: 259). Yoksulluk Dünya Bankasının ve TÜİK'in neoliberal bakış çerçevesinde biçimlenen yoksulluk tanımlamalarının ötesinde sosyolojik, ekonomik, politik ve sosyal psikoloji gibi disiplinlerin çerçevesinde ele alınması gereken bir mesele olarak ele alınmalıdır.

2.1. Türkiye'de Yoksulluğun Dönüşümü

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ismini krizin ardından piyasa ekonomisinin üretim eksikliğini gidermek, piyasanın işleyişinden kaynaklanan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri yumuşatmak amacına

yönelen devlet, para ve maliye politikalarını kullanarak ekonomiye daha fazla müdahale etme durumuna girerek refah devleti modeline bürünmüştür. Ancak 1970'lerin sonuna doğru gelindiğinde bu modelin uygulandığı ülkelerde ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1971'de yaşanan petrol krizi ve 70'lerin sonlarından itibaren tüketimin ulusal ekonomilerdeki ithalatı arttırması ve üretimin düşmesi, enflasyonun aşırı yükselmesi gibi nedenlere ek olarak 1979 yılında oluşan büyük kamu açığı nedeniyle ortaya çıkan kriz (Lazzarato, 2015: 25), refah modelini tartışmaya açmıştır. Bu tartışma sonucunda iki önemli süreç çerçevesinde alternatif bir ekonomik modele gidilmiştir. Bu süreçlerden birincisi, ulusal ekonomilerin uluslararası piyasa kuruluşlarının çatısı altına girmesi olmuştur. Ulusal ekonomiler stratejik adımlarını, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kurumlara devretmiştir. İkinci süreç ise, fordist üretimin yerini postfordist üretim yapısına bırakmasıdır. 1970'li yılların ortasına kadar etkin bir üretim biçimi olarak ilerleyen fordizm, esnek olmayan çalışma koşulları nedeniyle zayıflamaya başlamış ve refah devletinin çöküşü ile birlikte yerini postfordist sisteme bırakmıştır. Bu sistem, taşeronlaşmayı ve hizmet sektörünü ön plana çıkartarak devletlerin istihdam artırıcı politikalarını benimsemeyerek piyasa temelli bir anlayış ile ruh kazanmıştır (Mishra, 1999: 19)

Refah devleti anlayışının çökmesi ve fordist sistemin yerini post fordist sistemin almasıyla piyasa biçim değiştirmiştir. Bu biçim değişikliğinin sonunda ortaya çıkan yeni dönemin olgusal ve kavramsal karşılığı ise neoliberalizmdir. Neoliberalizm, finansal hareketlerin alanını daraltan tüm ulusal ve uluslararası düzenlemeleri ortadan kaldırarak devleti kamusal çıkar adına uyguladığı sosyal politikalarından vazgeçirtmek, sermayenin önündeki tüm engelleri kaldırarak kendi kendine işleyen bir piyasa mekanizmasını yaratmak ve dünyanın her yerine kademe kademe yayılarak kendisini de küreselleştirmektedir (Dumenil ve Lévy, 2009: 42-43). Türkiye'de bu yeni sistemle etkileşime 24 Ocak 1980 Kararları ile girmiştir. Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak Kararları, aşağıdaki biçimde belirlenmiştir (Cemal, 1990: 301-306):

- I- Türk Lirasının, değeri büyük ölçüde devalüe edildikten sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakılması. (Nitekim ilk etapta Doların değeri 76 TL olarak ilân edilip %100'ün çok üzerinde bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Çünkü o tarihte Doların resmi kuru 35 TL, Tahtakale'deki karaborsa değeri ise 53 TL civarındadır.) II- İthalatın serbestleştirilmesi, ihracatın kredi gibi teşviklerle özendirilmesi. III-Fiyatların oluşumunun piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve bazı mallardaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması. IV- Faiz oranlarının yükseltilmesi ve sonra denetimli biçimde serbest bırakılması. V- Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) açıklarının sürekli zamlarla karşılanması. VI- Ücretlerin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde arttırılması.

Bu kararlar ile Türkiye, neoliberal piyasa şartlarına uygun bir ekonomik anlayışla yönetilmeye başlanmıştır. Özelleşmeler artmış, ithalatın artışı ile kentler birer tüketim mekânlarına dönüşmüş, bu dönüşüm kente göçü hızlandırmış ve ithalatın karşısında ihracat oranlarının yetersizliği ile gelir eşitsizliği yükselme eğilimine girmiştir. Özellikle bu durumdan kent yoksulları olumsuz yönde etkilenmiştir. Aşağıdaki rakamlar, 1988 yılından 1999 yılına kadar geçen süreçte özellikle 90'lı yıllardaki açlık ve yoksulluk sınırlarını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir (Bağdadioğlu, 2003:116.):

Tablo 1: 1988- 1999 Yılları Arasında Açlık ve Yoksulluk Sınırları

Yıl	Açlık Sınırı		Yoksulluk Sınırı	
	TL/Ay	\$/Ay	TL/ Ay	\$ Ay
1988	174.000	114	530.000	348
1989	286.000	129	868.000	391
1990	491.000	188	1.494.000	570
1991	818.000	195	2.487.000	593
1992	1.472.000	207	4.338.000	628
1993	2.345.000	211	7.127.000	643
1994	4.993.000	167	15.177.000	507

1995	10.200.000	221	31.004.000	673
1996	18.895.000	230	57.433.000	700
1997	35.202.000	230	106.996.000	699
1998	66.612.000	253	202.467.000	770
1999	102.012.000	241	310.065.000	733

1994 yılında gerçekleşen krizin yansımaları, ilerleyen yıllarda yoksulluk ve açlık sınırlarının yükselmesine neden olurken yine Türkiye çerçevesinde 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz de kent yoksullarını derinden sarsmıştır. 2001 krizi, neoliberal sistemin sarsılmasına yol açarken Ak Parti'nin iktidara geliş sürecini hızlandırmıştır. Ak Parti'nin neoliberal piyasa koşullarını sağlamlaştırması ve ekonomiyi neoliberal sisteme yeniden entegre etmesiyle Türkiye düşük kredi ve yoğun tüketim odaklı bir ekonomik yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk yoğun bir biçimde inşaata dayalı bir biçimde şekillenmiştir. Dolayısıyla kent, inşaata dayalı neoliberal ekonomik modelde bir rant merkezine dönüşmüştür. Rantın devamlılığı ise soylulaştırma pratiklerinde gizlidir. Soylulaştırma, kentlerin merkezlerinde kalan eski semtlerin yenilenmesinin ve cazibe merkezi haline getirilmesinin amaçlandığı kentsel dönüşüm sürecidir. Kentin daha merkez bölgelerinde yaşayan düşük gelir seviyesinde yer alan toplumsal grupların kentin çeperlerine taşınması teşvik edilmiş ve bu mekânlar orta ve üst sınıf kentliler için korunaklı yerleşim alanlarına uygun hale getirilmiştir. Loretta Lees, Tom Slater ve Elvin Wyly *Gentrification* (2007) isimli çalışmalarında kentsel alanların soylulaştırılmasının küresel anlamda kentsel kalkınmanın “merkezi motoru” olduğunu belirtmektedir. Çalışmalarının *The Mutation of Gentrification* isimli bölümü, orta sınıf yabancıların evlerinin rehabilite edilmesi olarak başlayan sürecin özellikle 1980’lerde ekonomik ve sosyal ağların yeniden yapılanması durumuna evrildiğini ortaya koymaktadır. Yeni liman, rihtim tasarımları, otel ile kongre merkezlerinin kompleks bir biçimde inşası, lüks ofis, alışveriş merkezi ve konut tasarımları kenti çevrelemektedir (129-163). Bu noktada kent; metalarla örülü, alışverişin süreli bir hale gelerek hüküm sürdüğü bir mekâna dönüşmüştür. Kentin bu biçimde değişmesi yoksulluğu da derinden etkilemiştir. Soylulaştırma pratiklerine maruz kalan yoksul kitleler, kentin merkezinden uzaklaşmak zorunda kalarak kentle iletişim kurma noktasında çemberin dışına itilmiştir. Yaşadıkları eski yerler tüketim merkezleri, rezidanslar ve modern evler ile pahalı yaşam adacıklarına dönüşürken semtler ve hatta sokaklar arasındaki gelir eşitsizliği derinleşmiştir. Kentin gösterişli merkezlerinde bulunamayan yoksul kitleler kendi mahallerinde bir varoş kültürü yaratarak kente dair zenginlik temalı hayaller kurmakta ve neoliberalizmin medya aracılığıyla yaygınlaştırdığı hırs, başarı, rekabet ve zengin olma gibi idealler çerçevesinde kente bakar hale gelmiştir. Ayrıca 2008 yılında gerçekleşen küresel kriz de 2007’de %10,3 olan işsizlik oranını 2009’da da %14’e çıkarmış (Şenses, 2017: 252) olması da kent yoksullarının kente tutunma süreçlerini derinden etkilemiştir.

2.2.1980 ve 2000’li Yıllar Çerçevesinde Türk Sineması ve Yoksulluk İlişkisi

80’li yıllarda Türk sineması hem Ali Özgentürk’ün *At* (1983) filmiyle hem de Muammer Özer’in *Bir Avuç Cennet* (1985) isimli yapımla tanışmıştır. Bu iki yapımda dönemin toplumsal ve ekonomik dönüşüm süreçlerini göç, kent ve yoksulluk bağlamında yansıtmıştır. 80’ler Atif Yılmaz’da kadın meselesine odaklanarak toplumsal meselelere kadın üzerinden mercek tutmuştur. 1982 yapımı *Mine* filminde kadının yaşadığı mahalle baskılarına odaklanan Yılmaz, 1984 yılında ortaya koyduğu *Bir Yudum Sevgi* isimli yapımda da gecekondu bir kadının başkaldırısını anlatmıştır. Bu tür yapımların yanında toplumsal sorunları güldürü anlatım biçimi ile sunan Atif Yılmaz, 1982’de *Dolap Beygiri*, 1983 yılında *Şekerpare* ve 1987’de *Değirmen* isimli filmleri çekmiştir (Esen, 2010: 108-109).

2000’lerde Ceylan; *Uzak* (2002), *İklimler* (2006), *Üç Maymun* (2008), *Bir Zamanlar Anadolu’da* (2011), *Kış Uykusu* (2014) ve *Ahlat Ağacı* (2018) filmleri ile bireyin modern yaşama adaptasyon, baba ile yaşanan sorunlar, taşranın sınırlandırıcı etkileri, aile ve aydının toplumsal yabancılaşması gibi temalara odaklanmıştır. Yine Demirkubuz da *Yazgı* (2001), *Bekleme Odası* (2003), *Kader* (2006), *Kıskanmak* (2009) ve *Yeraltı* (2012) gibi filmlerle varoluşçu bir anlayıştan hareketle birey odaklı eserler ortaya koymaya devam etmiştir. Dolayısıyla 2000’ler Türk sinemasında birey ağırlıklı filmler

artarken *Başka Sementin Çocukları* (2008) ve *Kara Köpekler Havlarken* (2009) filmleri neoliberalizmin dönüştürdüğü hayaller, yoksulluk ve kente tutunamama sorunlarına odaklanmıştır.

Yoksulluk gibi toplumsal sorunları yansıtmada noktasında sinema etkileyici bir kitle iletişim aracı olarak dikkat çekmektedir. Sinema bu noktada önemli bir misyon üstlenmeli ve bu rol toplumsal sorunları tüm yönleriyle ortaya koyma temelinde biçimlenmelidir. Walter Benjamin *Brecht'i Anlamak* (2014) isimli çalışmasında Brecht'in epik tiyatrosu üzerine eğilmiştir. Buradan yola çıkarak üretici bir yazarın nasıl olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Benjamin'e göre epik tiyatro, tiyatronun eğlence olma niteliğini kabul etmez ve onun kapitalist sistemdeki anlamını bozarak toplumsal geçerliliğini sarsar. Dolayısıyla epik tiyatro, kapitalist değerlerle çelişen hatta kapitalist değerleri alt üst edici bir anlatım şekli ve biçimini sahiplenir. Yine ona göre epik tiyatro, bilgiyi iletmekle kalmamalı aynı zamanda üretmelidir. Bunu yaparken de izleyicinin kahramanla özdeşimini kırarak onu gerçeklerle şaşırtarak sarsmalıdır (2014: 23, 25, 31).

Toplumsal bir ifade aracı olarak sinema da ana akım neoliberal değerleri sarsmalıdır. İzleyiciye günlük rutinleri ve bireysel sorunları iletmenin dışında daha sistemsel deneyimler kazandırmalıdır. Brecht'in epik tiyatro biçimi, sinemadaki toplumsal meselelere odaklanan film anlayışıyla bütünleştirilmelidir. Ana akım filmlerin dışında film yapan bağımsız sinemacılar, birey temalı anlatıların dışında izleyicinin neoliberalizmle kurduğu özdeşimi kırarak tekniklerle ve öykülerle filmler ortaya koymalıdır. Bu çalışmada ele alınan Ali Özgentürk'ün *At*, Bahadır Er ve Marina Horbaç'ın *Kara Köpekler Havlarken* isimli yoksulluk temalı filmleri toplumsal meselelere odaklanarak Brecht'in üretici yazar kavramına karşılık gelen eserler olarak dikkat çekmektedir.

3. Türk Sineması Anlatısı Çerçevesinde Yoksulluk ve Hayallerin Değerlendirilmesi

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini 1980'li ve 2000'li yıllara ait yoksulluk temalı Türk filmleri oluşturmaktadır. Bu filmler içerisinden örneklem belirlenirken ve çalışma sınırlandırılırken şu noktalara odaklanılmıştır:

- ✓ 1980'ler için örneklem belirlenirken 24 Ocak 1980 Kararlarının hemen sonrasına denk gelen 1981 yapımı *At* filmi seçilmiştir.
- ✓ 2000'li yıllarda yaşanan rant, soylulaştırma, 2008 krizi, dönüşen hayaller ve yoksulluk gibi neoliberal etkiler çerçevesinde 2009 yapımı *Kara Köpekler Havlarken* filmi seçilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

van Dijk'e göre eleştirel söylem çözümlemesi, egemen grupların dilsel üstünlüğünü deşifre ederken bununla birlikte de sosyal eşitsizlikleri ortaya koyma gücüne sahip bir yöntem olarak önem arz etmektedir. van Dijk'e göre eleştirel söylem çözümlemesi temelde aşağıdaki iki soruya odaklanmaktadır (2001:355):

- a. (Daha fazla) güçlü gruplar halk söylemini nasıl kontrol eder? b. Bu söylem, (daha az) güçlü grupların aklını ve eylemini nasıl kontrol eder, sosyal eşitsizliğin sosyal sonuçları nelerdir ve egemen gruplar bu tür iktidarlara söylemsel olarak nasıl meydan okumakta ve direnmektedir?

Eleştirel söylem çözümlemesi çoğunlukla sözel ya da metinsel ifade biçimleriyle ilgili olarak ele alınsa da diğer iletişimsel formlar noktasında inceleme çalışmalarının yapılmasına yönelik çağrılar da yaygınlaşmaktadır (Bateman, 2017: 612). En nihayetinde sinema da bir dil ve anlatım biçimine sahiptir. Filmler izleyici ile söylemsel olarak temas kuran metinlerdir. Wodak ve Meyer, film ve fotoğraf gibi görsel sunumların da metinler gibi eleştirel söylem çözümlemesi ile ele alınabileceğine işaret etmektedir (2015: 2). Buradan hareketle sinemayı bir metin olarak kabul eden bu çalışma eleştirel söylem çözümlemesini araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir.

van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan eleştirel söylem çözümlemesinin içeriği Özer (2011) tarafından makro ve mikro yapı bağlamında haber metinlerine uyarlanmıştır. Makro bağlamda haber metninin genel yapısı ele alınırken mikro yapıda ise metnin cümle yapıları ve

sözcükleri çözümlenmeye dahil edilmektedir. At ve Kara Köpekler Havlarken isimli filmleri yoksulluğun ve hayallerin dönüşümü çerçevesinde ele alan bu çalışmanın çözümleme basamakları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Tablo 2: Çözümleme Basamakları

Çözümlemesinin Basamakları	Ele Alınacak Olan Noktalar
Makro Yapıya Yönelik İnceleme	Karakterlerin sunumu, konu ve olay çözümlemesi
Mikro Yapıya Yönelik İnceleme	Filmin Retorik Çerçevesinde İncelenmesi

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. At Filminin Makro Yapısının İncelenmesi

Köydeki iş ve eğitim imkânların yetersizliği nedeniyle kente gelen baba ile oğulun kent içerisindeki yaşama tutunma serüveninin anlatıldığı film, yoksulluk konusuna odaklanarak, iyi bir eğitime duyulan arzudan oluşan hayalleri konu edinmektedir.

Tablo 3: At Filminin Künyesi

Filmin Künyesi	
Yıl	1981
Yönetmen	Ali Özgentürk
Görüntü Yönetmeni	Kenan Ormanlar
Senaryo	Işıl Özgentürk
Yapımcı	Ali Özgentürk ve Kemal Ormanlar
Oyuncular	Genco Erkal, Harun Yeşilyurt, Güler Ökten ve Yaman Okay

Geleneksel bir oyun seremonisi ile açılış yapan filmin başlangıç noktası köy hayatıdır. Köyde okul bulamayan Hüseyin, oğlu Ferhat'ın okuması ve bu eğitim sürecinin sonunda toplumsal alanda ezilmeyecek olduğuna dair inancını gerçek kılmak amacıyla kente gitmeye karar verir. Bu karar verme sürecinde köyde okul bulamamak bir etken gibi görünse de çevresinde yer alan Dayıoğlu olarak nitelendirilen karakterin kentteki bolluk ve berekete yönelik söylemleri etkili olur. Dayıoğlunun söylediklerinin etkisi altında hayaller kurmaya başlayan Hüseyin, sonunda net bir biçimde kente gitme kararı vererek oğlu ile trene biner ve yola koyulur.

Hüseyin ve Ferhat, seyyar araba almak ve kentte çalışmak noktasında kendilerine yardımcı olacak olan hemşehrileri Remzi'nin yanına giderler. Seyyar araba alan Hüseyin bu arabaya Ferhat ismini verir. Çünkü o araba Ferhat'ın geleceği ve babanın hayallerinin temsilidir. Hüseyin ve Ferhat'ın seyyar satış için kent içerisinde dolaşması, kentle tanışmalarına ve kente tutunma çabalarının hızla gelişmesine ortam hazırlar. Ferhat'ı okula göndermek için hayaller kuran Hüseyin kentte yoksul çocukların bazı okullara kabul edildiğini öğrenir ve Ferhat ile devlet bürokrasinin umut kırıcı yönüyle tanışır. Film bu çerçevede belediye, bürokrasi ve seyyar arabacılar ekseninde rant, rüşvet ve adam kayırma gibi noktalara da temas etmektedir.

Pazarcı esnafı ile seyyar satıcılar arasındaki sınıfsal fark üzerinden kentin yarattığı sınıfsal ayrımlara ve oğlunu okutma hayalinin yakıcılığı ile ilerleyen sinemasal öyküde at, filmin tüm kritik kırılma anlarında bir geçiş sunmaktadır. Kimi zaman hayaller kimi zaman da karamsarlıklar ile birleşen at, metaforik olarak öykünün yararlandığı bir diğer başrol oyuncusudur.

Zabıtarların arabasına el koyduğu Hüseyin, pazarcıların iyi para kazandığını duyunca pazarda yer almak ister ama siyaset ve rant çerçevesinde kurulan ilişkiler ağını aşamayacağını öğrenir. Ferhat'ı okula gönderememek, kentte istediği geliri bulamamak gibi sonuçlarla yüzleşen Hüseyin en sonunda bir pazarcının seyyar arabasını çalarak pazarda onun yerine geçer. Ancak pazarcı Hüseyin'i bulur. Hüseyin melankolik bir halde pazarcı tarafından itilip kakılmaya ve dövülmeye hiç ses çıkarmaz. Bu noktada Hüseyin'in kentten ve kendi yaşamından çoktan vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Görüşükleri devlet görevlisinin "biz babasız çocukları okula alıyoruz" sözünden sonra kendisinin ölümünü hayal etmiş ve oğlunu o memurun yerinde düşlemiştir. Kendini bu düşlerle ölüme hazırlayan Hüseyin, pazarcının bıçak darbesiyle canını verir. Filmin sonunda Hüseyin kentin kaybedeni, Ferhat ise kentin tutunamayanı olarak imlenir. Babasını kaybeden Ferhat, seyyar satıcıların topladığı para ile tutulan bir taksi ve üzerinde babasının tabutu ile köye doğru yola çıkar.

4.2. At Filminin Mikro Yapısının İncelenmesi

At sözcüğü filmdeki bağlamıyla en karmaşık yapıyı oluşturmaktadır. Bu sözcük; Hüseyin'in iş bulması, Ferhat'ın okula gitmesi ve Ferhat'ın hayali gibi birçok olguyu birbirine bağlayan bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Yönetmen bu unsur ile filmin yoksulluk ve eğitim mesajını sembolize etmektedir.

Tablo 4: At Filminde Öne Çıkan Sözcük ve Cümleler

Sözcük/Cümle	Yerleştiği Bağlam
At	Hüseyin'in iş bulması, Ferhat'ın okula gitmesi ve Ferhat'ın hayalidir.
Çocuk	Okuyacak ve adam olacak olan Ferhat.
Aklını kullanmak	Kentte varlık kazanabilmek ve güçlü olmak için gereken neoliberal yetenek
Gemini kurtarmaya bakacaksın	Kentin öne koyduğu bireysel çıkarları korumak
Adam olmak	Hüseyin kendisinin ezildiğini ve adam olamadığını belirterek Ferhat'ın okuyarak adam olmasını istemektedir.
Kök salmak yasak	Kentte durmak ve rahata erişmek imkânsız. Özellikle yoksul sınıfların kente tutunması ve rahat etmesi yasak.
Her şey bölüşülmüş	Kentte belediye, rant ve pazarcı esnafı arasında her şey bölüşülmüştür. Kent bir bütün olarak güçlü olanların ittifakı ile paylaşılan bir mekândır.

Hüseyin, Ferhat'a yönelik hayallerini söze dökerken *çocuk* sözcüğünü kullanmaktadır. *Çocuk* sözcüğü ile Ferhat'ın korunup kollanması ve başarılı bir birey haline getirilmesinin altı çizilirken bunun gerçekleşmesi ise Ferhat'ın okumasına bağlıdır.

Aklını kullanmak ve *Gemini kurtarmaya bakacaksın* sözü, kentin dayattığı ve kente tutunmanın en önemli yolu olarak sunulmaktadır. Neoliberal kentte güçlü olmak tamamen buna bağlıdır.

Adam olmak için Hüseyin'e göre okumak ve güçlü olmak gerekmektedir. Remzi'ye göre ise okumak, boşa zaman kayıdır. Güçlü olmak için durmadan çalışmak ve kentin dayattığı aklı kabullenmek gerekmektedir. Hüseyin kentin bu temel kuralına karşı eğitimi önemseyerek başarısız olmaktadır. Adam olmak artık eskilerde kalmış bir söylemdir.

Kök salmak yasak söylemi dönüşen ve büyüyen kent yaşamı içerisinde bireyin köksüzleşmesine dair bir ifadedir. Birey göç sürecinde köklerinden koparken, kentte rahat edip kök salması ise imkânsızdır. Çünkü kent gücünü tam da bu köksüzleştirmeden almaktadır. Kuramsal kısımda anlatılan soylulaştırma politikaları kentin kökleri koparıcı etkisini tüm açıklığıyla ortaya koyarken yoksul sınıfın deneyimlerini ve hayallerini köksüzleştirmektedir.

Her şey bölüşülmüş söylemi de rant ideolojisinin bir yansımasıdır. Özellikle 1980'lerde başlayan rant ekonomisi süreci çıkar odaklı işbirliklerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu çıkarı gözetken tüccar, müteahhit ve iş adamları rant piyasasının kazananı olmuştur.

Tablo 5: At Filminde Karakterlerin Sözdizimleri

Karakterler	Hayalleri	Kente Yönelik Olumlu Sözdizimleri	Kente Yönelik Olumsuz Sözdizimleri
Hüseyin	Ferhat'ın okuması ve bunun için bir iş bulmak.	3'e alıp 5' satacağım, kasabada bir iş, Ferhat okuyacak orada	Yok
Ferhat	Beyaz bir at sahibi olmak	Okula gitmek	Yok
Remzi	İstanbul'u dükkân yapmak, zengin olmak.	Burada kalmak istiyorum, köye dönmem	İti kopuğu var, haram sütü emmişi var

4.3. Kara Köpekler Havlarken Filminin Makro Yapısının İncelenmesi

Tablo 6: Köpekler Havlarken Filminin Künyesi

Filmin Künyesi	
Yıl	2009
Yönetmen	Mehmet Bahadır Er ve Marina Horbaç
Görüntü Yönetmeni	Svyatoslav Bulakovskiy
Senaryo	Mehmet Bahadır Er
Yapımcı	Mehmet Bahadır Er
Oyuncular	Cemal Toktaş, Volga Sorgu Tekinoğlu, Erkan Can ve Murat Daltaban

Filmde Selim yaşadıkları varoş semtin kenarında yer alan alışveriş merkezinin güvenlik ihalesini almak istemektedir. Bu ihaleyi alarak hem Ayşe ile evlenecek hem de zengin olacaktır. Bu noktada en büyük destekçisi ise Çaçadır. Çaçanın deli dolu, şahin marka modifiyeli aracı ve giyim kuşamıyla varoş semtin tüm işaretlerini üzerinde taşımaktadır.

Selim ve Çaçanın bu ihaleyi alma noktasında Mehmet abilerine güvenmektedir. Mehmet'in onları kullandığından habersiz bu işe giren Selim ve Çaçanın alışveriş merkezinin güvenlik sorumlusu Sait ile karşı karşıya gelir. Sait ekmeğini paylaşmak istememektedir. Bu yüzden Selim ve Çaçanın tehdit eder. Çaçanın vazgeçme taraftarıdır ama Selim zengin olma hayaline odaklanmıştır. İhaleye bir gün kala Ayşe, Sait tarafından kaçırlır. Selim mahallenin otopark mafyası Usta'dan yardım ister. O güne kadar Selim ile ilgili iş planları olan ve Selim'i koruyup kollayan Usta, Sait ile karşı karşıya gelmek istemez ve Selim'e yardım etmez. Selim ve Çaçanın alışveriş merkezine girer, uzun süre Ayşe'yi arar ve en sonunda otoparka iner. Otoparkta iki güvenlik personeli ve köpeklerle Sait karşılarına çıkar. Sait'in köpeklerin salınması talimatıyla Selim ile Çaçanın katledilir.

4.4.Kara Köpekler Havlarken Filminin Mikro Yapısının İncelenmesi

Tablo7: Kara Köpekler Havlarken Filminde Öne Çıkan Sözcük ve Cümleler

Sözcük/Cümle	Yerleştiği Bağlam
Adama benzeyelim.	Neoliberal kente uyum sağlamak, öteki olmaktan kurtulmak
Büyük işler yapmamız lazım, resmi işler.	Rant sistemine eklenmek, gayri meşruymen remi bir nitelik kazanmak
Adamın bir arabasının boyası benim arabamın fiyatı kadar	Gelir adaletsizliği ve sınıfsal farklılıklar.

Adama benzeyelim cümlesi ile Çaçanın ihaleyi alınca şık kıyafetler giymeyi kastetmektedir. Yoksul birey iyi giyinemediği için neoliberal yaşamda kendisini "adam" olarak kabul etmemektedir.

Kente tutunmak ve aidiyet bir giyinme ve tüketme meselesidir. *Büyük işler yapmamız lazım, resmi işler* sözü ile Usta karakteri, varoştaki mafyalaşmanın rant ekonomisi etrafında resmi bir görünüme girmesi gerektiğinin altını çizer. Ayrıca bu söz ilişki ağlarının ve rant ekonomisinin neoliberal sistemde ne denli karmaşıklaştığını göstermektedir. Dolayısıyla tam bu noktada Sait'in "sokakta iyi-kötü yok" sözü gerçeklik kazanmaktadır.

Adamın bir arabasının boyası benim arabamın fiyatı kadar sentaksı ise, yoksulluğun tüketim nesnelere indirildiğini ve sınıfsal farklılıkların gelir eşitsizliği noktasında ne denli arttığını göstermektedir. Artan gelir ve yaşam tarzı farklılıkları temelde ötekileştirme süreçlerini de hızlandırmakta ve varoşun toplumsal aidiyetini tartışmaya açmaktadır.

Tablo 8: Kara Köpekler Havlarken Filmi Karakterlerinin Sözdizimleri

Karakterler	Hayalleri	Kente Yönelik Olumlu Sözdizimleri	Kente Yönelik Olumsuz Sözdizimleri
Selim	Alışveriş merkezinin güvenlik ihalesini almak ve Ayşe ile evlenmek	Yok	Yok
Çaçanın	Şekli düzeltip, adam olmak ve lüks bir araba	Yok	Yok
Sait	Yok	Yok	Sokakta iyi-kötü yok, sokakta eklemek var

Selim'in en önemli hayali güvenlik ihalesini kazanmak, saygın bir iş adamı olmak ve Ayşe ile evlenmektir. Kente yönelik olumlu ve olumsuz herhangi bir tespiti yoktur. Çünkü 1980'li yılların örneklerini oluşturan filmlerde olduğu gibi kentle girilen birebir ilişki ya da kente tutunma çabasından ziyade neoliberal toplumsalda "zengin olmak" daha önemli bir amaçtır. Neoliberal süreçte kent, zengin olmakla eş değer noktaya evrilmiştir.

Çaçanın hayali oldukça tek düze ve basittir. Şeklini düzeltip, güzel elbiseler giyerek lüks bir araba sahibi olmak istemektedir. Hayalleri tüketim kültürü çerçevesinde biçimlenmektedir. Onun da yukarıdaki dönüşüm nedeniyle kentle ilgili herhangi bir tespiti yoktur.

Sait ise, kente tutunmuştur ve bunun tersi bir duruma düşmek istememektedir. Bu yüzden “sokakta iyi- kötü yok, sokakta ekmek var” diyerek kentin neoliberal kurallarının bu çerçevede oluştuğunu vurgulamaktadır. Neoliberal piyasa odaklı kent düzeninde iyi ya da kötü kalmamıştır. Önemli olan yoksul bir yaşam sürmemektir.

5.SONUÇ

Loretta Lees, Tom Slater ve Elvin Wyly *Gentrification* (2007) isimli çalışmalarının *The Mutation of Gentrification* isimli bölümü, orta sınıf yabancıların evlerinin rehabilite edilmesi, yeni liman, rıhtım tasarımları, otel ile kongre merkezlerinin kompleks bir biçimde inşası, lüks ofis, alışveriş merkezi ve konut tasarımları çevrelediği yeni kent olgusu (129-163), Kara Köpekler Havlarken filminde net bir biçimde görülmektedir. Selim ve Çaça'nın yaşadığı varoş semt, yüksek katlı plaza ve rezidansların arasına sıkışmıştır. Kamera varoşun eski evlerine yaklaştığı sırada bir anda neoliberal dikey mimarinin unsurlarına döner. Film böylece sınıfsal farklılığı öncelikle mekânsal olarak hissettirmektedir. Çaça ve Selim'in neoliberal sistemin en önemli mekânlarından biri olan alışveriş merkezindeki güvenlik ihalesine girememeleriyle cenazelerinde uçurulan güvercinlerin varoşun sınırını geçememeleri anlatıyı tamamlar niteliktedir. Güvercinler rezidanslara yaklaşır ama semte geri döner. Bu sahnenin akabinde de bir güvercin çatıda martı tarafından yenilmektedir. Dolayısıyla güvercinler dahi mahallenin görünmeyen sınırlarının dışına çıkamamaktadır. Yoksul bireylerin hayallerinin sınırı, semtlerinin sınırlarıyla ölçülmektedir. Ancak At filminde kentsel olarak böyle bir sınır söz konusu değildir. Hüseyin kentin tüm mahallerinde dolaşmaktadır. Çünkü soylulaştırma pratikleri henüz devreye girmemiştir.

At filminde kente göç eden bireyin kentte var olma çabası anlatılırken Kara Köpekler Havlarken filminde 1980'lerde ya da daha öncesinde göç etmiş bireylerin kentte doğan ve büyüyen çocuklarının öyküsüne odaklanılmaktadır. Kentte doğan ve büyüyen bu gençler Hüseyin ve Ferhat kadar kentle temas kuramamaktadır. Buna ek olarak AT filminde yoksul bireylerin dayanışması söz konusuken Kara Köpekler Havlarken de dayanışma sınırlıdır.

Her iki filmde de kent yaşamının acımasızlığına vurgu yapılmıştır. At filminde Hüseyin'in pazarda ürün satmak için pazar esnafı olma isteği, Remzi tarafından şu cümlelerle geri çevrilerek piyasa acımasızlığına işaret edilmiştir:

Kimse kendi ekmeğinden koklatmaz. Bize kala kala ördekçilik kalıyor. Hiçbir yerde durmak yok. Kök salmak yasak! Hep dolaşacaksın, hep dolaşacaksın. Yürü, yürü!

Kara Köpekler Havlarken filminde de zenginle yoksul arasındaki gelir eşitsizliğinin acımasızlığını Çaça şu söylemi ile ortaya koymaktadır:

Heriflerde çok para var. Yani adamın bir arabasının boyası benim arabanın fiyatı kadar. Park ederken içim gidiyor ya!

Kara Köpekler Havlarken filminde “para kazanma”, “araba alma” ve “ihale alma” gibi hayaller dikkat çekerken, 1980 yapımı At filminde ise “okula gitmek”, “at almak” ve “para kazanmak” gibi hayaller söz konusudur. Kara Köpekler Havlarken filminde varoş kültürü ve tüketim mekânlarının belirleyiciliği toplumsal atmosfer bağlamında daha yoğun hissedilirken At filminde kent henüz mutlak olarak neoliberal dönüşüm sürecine girmemiştir. Ayrıca Kara Köpekler Havlarken filminde kısa yoldan para kazanmak popüler bir yol olarak gösterilirken At filminde ise çalışmanın ve eğitimin önemine işaret edilmektedir.

Her iki filmde de dönemin toplumsal atmosferini yansıtarak sinemanın gücünü ortaya koyarken toplumsal dönüşümlerin izlerinin görülmesi de çalışmanın amacına ulaşmasını sağlamıştır. Neoliberalizm etkisi altına giren toplumsal atmosfer ve sinema anlatısı çerçevesinde yoksulluk ve hayallerin de değiştiği görülmüştür. Özellikle 2000'lerde gerçekleşen rant ekonomisi ile soylulaştırma pratikleri, yoksul bireylerin kente hem ekonomik hem de toplumsal uyumları noktasında daha acımasız sınırlar çekmiştir.

Sonuç olarak yoksulluk konusu, gerek küresel çerçevede gerek Türkiye özelinde yoğun bir biçimde tartışılmaya devam edilecektir. Neoliberalizmin kent bağlamında rant, soylulaştırma ve gelir eşitsizliği gibi toplumsal her yönden sarsıcı etkileri; adalet, özgürlük ve demokrasi gibi değerler noktasında da önemli gerilim alanları oluşturmaktadır. İktisat ve neoliberal yorumlar bağlamında gerçekleştirilen yoksulluk tanımlamalarının ötesinde özgürlük, umut, hayal, öteki, özne olamama ve tüketime katılamama gibi noktaların hepsini etraflıca bir araya getiren ve birbiriyle ilişkili bir biçimde yoksul yaşam tarzlarını ele alan çalışmalara ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Sayılarla, istatistiklerle ve verilerle oluşturulan yoksulluk araştırmaları yoksulluğu rakamsal olarak yeniden üretirken yoksulluğun özne olma ya da olamama hallerini ıskalamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağdadioğlu, E. (2003, Ekim). Yoksullukla mücadeleye yaklaşımlar. *Sosyal Hizmet Sempozyumu*, Antalya.
- Bateman, John A. , Critical discourse analysis and film. (Eds) John Flowerdew and John E. Richardson. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* <https://www.routledgehandbooks.com/citation?doi=10.4324/9781315739342.ch41> adresinden edinilmiştir.
- Benjamin, W. (2014). *Brecht'i anlamak, Çeviren, Haluk Barışcan, Güven Işısağ*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Cemal, H. (1990). *Özal hikâyesi*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Dumênil, G. ve Lêvy, D. (2009). *Kapitalizmin marksist iktisadı, Çeviren, Selin Pelek*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ensari, S. (2010). TÜİK'in yoksulluk çözümlenmeleri üzerine. *Finans Kulüp e-dergi* 24(87). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/150757> adresinden edinilmiştir.
- Es, M. & Güloğlu, T. (2004). Bilgi toplumuna geçişte kentleşme ve kentsel yoksulluk: İstanbul örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi 1* <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/301123> adresinden edinilmiştir.
- Esen, K., Ş. (2010). *Türk sinemasının kilometre taşları*. Agora Kitaplığı: İstanbul.
- İnsani Gelişme Raporu (2016). <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf> adresinden edinilmiştir.
- İnsel, A. (2001). İki yoksulluk tanımı ve bir öneri. *Toplum ve Bilim* 89, 62-72.
- Lazzarato, M. (2015). *Borçlandırılmış insanın imali, Çeviren, Murat Erşen*. Açılım Kitap: İstanbul.
- Lees, L., Slater, T., &Wyly, (2007). *Gentrification*. Routledge: New York.
- Lever, J., P.(2007). The subjective dimensions of poverty: a psychological perspective. N. Kakwani and J. Silber (Eds.), *The many dimensions of poverty* (pp.75-87). New York: Palgrave Macmillan.
- Kule, H. & Es, M. (2005). Türkiye'de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 49, 259-300.
- Mishra, R. (1999). *Globalization and the welfare state*, Cambridge: Edward Elgar Publishing.
- Özer, Ö. (2011). *Haber, söylem, ideoloji*. Konya: Literatür Yayıncılık.
- Şenses, F. (2017). *İktisada (farklı bir) giriş*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- van Dijk, T., A. (2001). Critical discourse analysis, Deborah Tannen. In Deborah Schiffrin & Heidi Hamilton (Eds.) *The handbook of Discourse Analysis* (pp. 352- 372). Blackwell Publishers: Oxford.
- Wodak, R. and Meyer, M. (2015). Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology. In Ruth Wodak and Michael Meyer (Eds). *Methods of critical discourse studies*, (pp.1-33) . London: Sage Publishers.